

nalogo (verjetno zgolj reprodukcijo profesorjevih besed ali snovi v knjigi): Primož Trubarjevo življenje in njegove zasluge za slovensko slovstvo (1871/1872). Poslej so bile naloge s področja protestantizma in slovenske književnosti 16. stoletja pogostejše poleg drugih literarnih tem, ki so se do začetka 20. stoletja, ko so začeli obravnavati tudi dela naše moderne (govorne vaje pri profesorju Suhaču, dolgoletnem vzgojitelju celjske srednješolske mladine), redno dotikale sodobnih pisateljev in njihovih spisov. (Jurčičevi romani so postali predmet dijaških oblikovnih študij še deset let po pisateljevi smrti, pač pa je Gregorčič že prej razgibal slovensko življenje.)

Značilna je velika pozornost, ki so jo posvečali profesorji že koj spočetka pouku hrvaščine (ilirščine); pomembno je bilo to v tistih letih seveda bolj za Štajersko kot za Kranjsko. Jezikovno znanje, ki so ga morali dijaki obvladati, se kaže v naslovih raznih nalog, v katerih naj bi primerjali slovenske oblike z ilirskimi, poleg tega pa na primer tudi v taki temi: Zakaj je dobro in koristno poleg našega maternega jezika se tudi ilirščine učiti (1860/1861). Dokaj upoštevajo tudi pouk starocerkvenoslovanščine. V prvem desetletju ustavne dobe zasledimo tudi teme, ki so zahtevale zanimanje tudi za aktualne, četudi le jezikovne probleme: Kako in koliko zamorejo naši časniki pospešiti izobraževanje našega maternega jezika (1860/1861). Koliko koristi in koliko škoduje našemu jeziku, da smo Slovenci Nemcom sosedje (1861/1862). V poznejših letih so jezikovne naloge odpadle, literarne pa so se ponavljale poleg filozofsko-moralističnih in opisnih vse do konca. Kažejo nam torej, da se je dijak deloma že pred osmo seznanil z našo literarno zgodovino; seveda pa je bilo to znanje — kot vse kaže — bolj opisno, nerazvojno, morda res — kot pravi Ilešič — naštevanje letnic izida knjig. Toda bodimo pravični — pri dveh tedenskih urah kaj več skoraj ni bilo mogoče storiti. Medtem ko so po novem učnem načrtu (1884/1885) število nemških ur zvečali na štiri in so tam literarno zgodovino začeli poučevati že v šestem razredu, je za slovenščino v višjih ostalo vse pri starem. Zdi se, da si je v višjih razredih slovenščina priborila tri tedenske ure še v zadnjem vojnem letu.

Kakor v Celju je moralo biti tudi drugod, samo v poslovenjenih kranjskih in primorskih srednjih šolah se je v letih pred prvo vojno slovenščina bolj razmahnila. Pri tem je pa seveda lahko prišla do neprimerno večjega izraza tudi profesorjeva osebnost.

Božena Orožen

PUSELJC ALI SOPEK?

V 5. številki JiS (160) je E. Bojc pritaknil svojim pripombam o tujkah in lokalizmi vprašanje, »ali ne bi kazalo celo v ljudskih pesmih, ki jih imamo Slovenci toliko in nam stalno udarjajo na ušesa (po radiu in petju drugje), vsaj delno, kolikor bi ne motilo ritma, spremeniti tujke: pušeljc — šopek«. Sam na vprašanje ni odgovoril, njegova misel pa je jasna: ljudske pesmi, ki jih imamo ko listja in trave in ki nam stalno »udarjajo na ušesa« po radiu in drugod, nas s svojimi tujkami — motijo, zato skušajmo, kjer se da, tudi te tujke zamenjati z lepimi slovenskimi besedami. Tako misli E. Bojc, A. B. pa v opombi uredništva pravi, da »je treba piscu pritrdati«. Hudo kategorično, vendar smemo upati, da to le ni zadnja beseda iz uredništva JiS! Načeto vprašanje namreč prerašča jezikovni okvir.

Ljudske pesmi so del splošne pesniške zakladnice vsakega naroda, imajo poseben obraz, svojo zgodovinsko pogojeno vsebino in obliko. Ljudstvo samo počasi spreminja in nadomešča v svojih pesmih nežive, nezname, tuje besede in rečenice z živimi, znanimi, domačimi. Nepovabljenim »urednikom« od zunaj pa ni dovoljeno posegati v to naravno dogajanje. Ljudsko pesništvo je živ in tudi zdrav organizem. Mar naj se igramo s kirurškim nožem po zdravem telesu? Nevarna igra: vsaka, še tako nedolžna operacija je krvava. Pri tem ne gre samo za ritem, kakor misli E. Bojc, tudi zven ali blaglasje ni vse, v nevarnosti je poglavitno — pesniška podoba, ustvarjena ne iz lesenih kock, ki bi jih bilo moč vsak hip zamenjati, temveč iz krhkega tkiva, iz besed.

Pa sezimo rajši po zgledu, enem samem. Kako naj bi v kraški ljudski pesmi o tičkih, ki priletajo v pristanišče ob morju in tam »na jarbolca obsedajo«, spremenili *jarbolca*? Naj rečemo »jamborčki«, naj rečemo »dreveščka«? Beseda je nenadomestljiva. In vendar se je našel gorečnejš, ki je tudi to nenadomestljivo besedo v drugi stari pesmi spremenil in s tem zabilisal izvorno pesniško podobo: *Barčica po morju plava, drevesa se priklanljajo* ... Dvomim, če enemu izmed sto tisoč pevcev

pride na misel, ko to poje, da so »drevesa«, ki se v vetru priklanljajo, pravzaprav to, za kar smo v današnjem knjižnem jeziku sprejeli umetni, slovarski *jambor*, potem ko smo zavrgli stari *jarbol*, izpričan pri Dalmatinu in še danes živ na Krasu (se pravi tam, kjer smo Slovenci edino prišli do morja!). V besedilu priljubljene ljudske pesmi ritem z navedenim »malenkostnim« posegom res ni bil prizadet, zato pa je zmaličena pesniška podoba: »barčici« (= jadrnici) na morju je neusmiljena roka odrezala jarbole ali jarbolca, v vetru pa se pripogibljejo le še sence nekakšnih »dreves«, ob obali ali kje. Samo privlačni napev rešuje to pesem.

E. Bojc se ne moti, ko previdno pravi, da »je nekaj poskusov že bilo v ti smeri«. Bilo je kar dosti poskusov, skoraj vsak dan smo priča raznim takim poskusom, le da bi kazalo gledati nanje bistveno drugače kot JiS IV, št. 5, 160. Mar imamo res tako veliko ljudskih pesmi? Če bi smeli sklepati po tem, kar nam nudi radio (ki se nanj sklicuje E. Bojc), ne bi rekel. Pač pa imamo veliko popevk — izvirnih in »originalnih«, prevedenih in prirejenih — in še več se nam jih obeta, saj imamo zanje razpisane nagrade in natečaje in festivale. Uboga ljudska pesem je v vsem blišču kot nekakšna pastorka. Prav pa bi bilo, če bi se kdo obregnil tudi ob te nove, modernejše oblike pesništva, saj v njih srečujemo še druge cvetke, kot je pušeljc. Marsikdaj človek pri najboljši volji ne ve, po kakšnih jezikovnih, metričnih, slovničnih pravilih današnji avtorji pesni(kuje)jo, zato varuhom našega jezika in slovstva: Hic Rhodus, hic salta!

Pušeljca, ki so z njim naše babice in matere ugajale našim dedom in očetom, ne bomo zlepa vrgli v smeti. To bi pomenilo, da se sramujemo matere zaradi pisane kmečke rute in prašnih škornjev, očeta zaradi žuljave dlani in nerodne, trde hoje! Naj slovenski pesniki le vpletajo v svoje stvaritve po vseh vrtnarskih predpisih povezane šopke, naj nas pisci in kovači milih popevk le bogatijo s šopki iz domačih in tujih logov, naši ubogi pastorki ljudski pesmi pa kar lepo pustimo v miru njen pušeljc!

Milko Matičetov

Pušeljč — šopek. Ni samo pušeljc »tuja« beseda (Pleteršnik I, 366 — bav. buschen, büschel), temveč tudi čop, šop, šopek: nemško Schopf (Plet. II, 640, s. v. šöp). Se starejša oblika. — stvnem. — je škopa, škopnik (prim. Plet. II, 632, s. v. škopa). Kje bomo začeli trebiti in kje nehali?

Ivan Grafenauer

Opomba uredništva. Hudo žal mi je, da sem se tako nesrečno izrazil. Pred očmi in v ušesih sem pač imel nekatere popevke radijskih veselih večerov, pri tem pa docela pozabil, da meri pisec zlasti na stare ljudske pesmi. In tako se je zgodilo, da sem mu pritrdil. Pokora za nemarnost!

A. B.

ŠPANOVIJA IN TRATA

Španovija je po Pleteršniku izpeljanka iz špan »tovariš« (1), Geliebter (2), Haushälter (3). Beseda z vsemi temi pomeni živi na Štajerskem, v pomenu »ljubček« (2) pa tudi na Koroškem. Pleteršnik opozarja na nem. *Gespan*, kar je sicer pravilno, a premalo opredeljeno, ker ima beseda v nemščini več pomenov.

Srednjevisokonom. *gespan* je »Gefährte, Genosse, Kompagnon [= Kumpan]«, prvotni pomen pa je »tisti, ki z nekim drugim skrbi za vprego«; izraz je vzet iz furmanskega slovarja. Iz pomena »tovariš« (1) je izpeljano španjklja »tovarišica« (vzhodna Štajerska).

Iz špan »ljubček« (2) je pač izpeljano španija »ljubezensko razmerje« (Cafovo slovarsko gradivo). Tretji pomen »Haushälter — oskrbnik« (3) je botroval izpeljanki španija »Haushälterschaft« (prekmursko narečje), ki pa ni iz srvn. *gespan*, temveč iz kasnejšega *Gespan* »Kreishauptmann« < madž. ispán < slov.-hrv. župan. Tu gre za podobno pomensko degradacijo kakor pri stvn. *butilo* »sodnijski sel, birič« > slov. *butelj* »prismoda« (SR-Linguistica I/1955, 67). Eden teh pomenov živi v slov. rodbinskem imenu *Gspan*.

Za španovijo navaja Pleteršnik primere: »v španoviji imeti posestvo, kak obrt« in narodni pregovor »v španoviji krava crkne« (Valjavec), h kateremu dodajmo še mlajšo inačico »v španoviji še pes crkne« (Braslovče). Pleteršnik prevaja španovija z »Gemeinschaft«, namreč Gemeinschaft der Güter, gemeinschaftlicher Besitz = skupnost, solastništvo. Potemtakem španovija ne more biti izpeljanka iz špan (1—3). Pomen »Gemeinschaft« kaže na srvn. *ésbàn*, *espan*, *aspan* »Gemeindebesitz; Ge-

